

АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Розглядається сутність, зміст та особливості застосування методів активного навчання у професійно-педагогічній підготовці майбутніх педагогів. На конкретних прикладах розкривається методика застосування цих методів у процесі викладання педагогіки.

Сучасна школа переживає болісний процес становлення, відходу від тотальної уніфікації та стандартизації навчально-виховного процесу. У зв'язку з цим переосмислюються цінності, долаються консерватизм і стереотипи педагогічного мислення. Сьогодні підвищує вимоги до професійного рівня спеціаліста, націлює на формування особистості ініціативної, самостійної, наділеної творчим мисленням. Гостро стоїть проблема розвитку творчих здібностей особистості, творчої уяви, інтуїтивного мислення, оригінальних способів дій, відходів від шаблонів та ін.

Професійність педагога характеризується в наш час наступними рисами.

По-перше, педагог повинен бути організатором, керівником у лабіринті знань. Він повинен систематично діяти на психологію своїх учнів, щоб прищепити їм певні риси характеру, волі, звичок і смаків, систематично прищеплювати учням звичку думати, аналізувати.

По-друге, професійність педагога полягає в умінні перетворити учня в об'єкт самовиховання, самоосвіти, так як спеціаліст, який закінчив свою освіту разом із закінченням, наприклад, вузу дуже швидко відстане і перестане бути кваліфікованим спеціалістом.

По-третьє, професійна кваліфікація педагога полягає в його вмінні трансформувати державні цілі в педагогічні. Від педагога вимагається система послідовних дій, направлених на досягнення цілей освіти які висуваються сучасним суспільством. Ця діяльність педагога включає такі напрямки як:

1. Конструктивна діяльність, тобто вибір інформації яка повідомляється студентам; проектування власної діяльності на лекції, на практичному або лабораторному занятті; проектування діяльності студентів і, на кінець, проектування методів контролю знань.

2. Організаційна діяльність, тобто організація передачі інформації студентам; організація своєї діяльності на лекціях і заняттях; організація діяльності студентів і організація контролю знань.

3. Комунікативна діяльність, тобто встановлення правильних взаємовідносин з колективом студентів, створення доброзичливого психологічного настрою, який сприяє активності процесу навчання, виявленню творчих здібностей студентів. При позитивних взаємостосунках краще засвоюється матеріал, народжується інтерес до предмета, стають менш помітними окремі промахи викладача.

4. Гностична діяльність, тобто вивчення способів дії на людей, знання психологічних і вікових особливостей цих людей, уміння оцінювати власну діяльність і вносити в неї відповідні корективи.

Для педагога-новачка характерне планування тільки власної діяльності. Ще немає передбачення того, як буде сприйнята студентами інформація, яку повідомляють, що виявиться знайомим, що цікавим, що важким, що викличе роздратування.

В міру оволодіння педагогічною майстерністю все те, чого педагог хоче навчити своїх студентів, отримує психологічне забарвлення. Педагог починає відчувати ступінь сприйняття студентами інформації, уміє активізувати студентів. Він спонукає їх до порівняння, пошуку істини, вчить їх самоконтролю і самоорганізованості. Його реакція на поведінку аудиторії стає швидкою і чутливою, його заняття проводяться жваво, емоційно, цікаво. Це значною мірою сприяє підвищенню кваліфікації спеціалістів.

Важливими умовами міцного засвоєння знань і умінь, застосування їх на практиці є мистецтво педагога викликати інтерес до предмету, активне ставлення студента до навчальної роботи.

Навчання - це активна праця викладача і студента. Навчально-виховний процес повинен: по-перше, бути імітацією того середовища, в якому будуть жити і працювати студенти; по-друге, містити в собі конкретну мету і проблеми діяльності; по-третьє, забезпечувати формування у слухачів здатності вирішувати практичні задачі, змінювати та покращувати той предметний світ, в якому вони живуть і працюють.

Активне навчання повністю відповідає цим вимогам. В його основі лежить принцип безпосередньої участі, який зобов'язує викладача зробити кожного студента учасником навчально-виховного процесу, який шукає шляхи і способи вирішення проблем. Активні методи навчання дозволяють формувати знання, уміння й навички шляхом залучення слухачів в активну навчально-пізнавальну діяльність. Участь в наукових експериментах - це також активна підготовка майбутнього вченого.

Важливу роль у навчальному процесі відіграє активність тих, кого навчають. Як відмічають психологи, формування знань йде тим успішніше, чим вища активність тих, кого навчають, і це призводить не тільки до кращого розуміння, запам'ятовування, зберігання і відновлення нової інформації, але й виробляє вміння застосовувати отримані знання на практиці.

Висока ступінь гнучкості і адаптивності активних методів навчання дозволяють викладачеві з однаковою ефективністю використовувати їх в наступних випадках:

- на заключній лекції, бесіді, розмові - як практичне обґрунтування актуальності питання, яке розглядалося;
- в якості введення в лекцію - постановка практичної проблеми, яку треба буде розробити;

- для ілюстрації положень, які розглядаються в процесі лекції;
- паралельно лекції - частина матеріалів передається в усному викладі, а інша - за допомогою активного методу;

замість лекції - вся тема заняття розкривається за допомогою активного методу.

Сучасні соціальні умови підвищують вимоги до професійного рівня спеціаліста, націлюють на формування особистості ініціативної, самостійної, наділеної творчим мисленням. Гостро стоїть проблема розвитку творчих здібностей особистості, творчої уяви, інтуїтивного мислення, оригінальних способів дії, відходу від шаблонів та ін.

Водночас відомо, що до процесів творчості належать несвідомі дії, зокрема, інтуїція, свідомо діяльність і нахнення як своєрідне “перекладання” з несвідомої сфери у свідомість уже готового висновку. Тобто, творча діяльність включає гіпотезу, план, дію. Заданий алгоритм надає мінімальну можливість для самостійного пошуку нетривіальних способів засвоєння знань. Це зовсім неприпустимо у відношенні до способів формування педагогічних умінь у майбутніх учителів. Отже, потрібні методи, що активізують пізнавальну діяльність, творчість. Ця вимога закономірно веде до застосування методів активного навчання (МАН). До групи МАН включають такі методи: проблемна лекція, евристична бесіда, дискусія, диспут, конкурс, олімпіада, аналіз виробничої ситуації, аналіз критичної ситуації, розв’язування конфлікту, метод клініки, метод лабіринту, розігрування ролей, драматизація, дидактична і ділова гра та інші.

Вибір будь-якого з МАН залежить від конкретних завдань навчання, специфіки навчального процесу, підготовки викладача і студентів.

Специфіка навчання за допомогою МАН полягає в тому, що мислення і поведінка студентів примусово активізується, спілкування студентів з викладачем і один з одним відбувається на високому рівні мотивації, емоційності і творчості, формування в студентів педагогічних умінь відбувається в обмежені строки. МАН підтримують у студентів творче напруження, діловий азарт, позитивне збудження, емоційність, зацікавленість. Таке навчання нікого не залишає байдужим, значно підвищується культура спілкування, поглиблюється потяг до взаємодії з людьми в різних ситуаціях, інтенсивно формуються організаційні навички.

Проблемному викладу матеріалу сприяють лекція-дискусія, лекція з використанням елементів мозкової атаки (особливо на етапі формування нових понять), лекція з програванням конкретних педагогічних ситуацій, лекція з використанням ТЗН для зворотнього зв’язку, лекція-провокація, лекція із запланованими помилками, лекція-візуалізація, лекція “у двох” і ін.

Для активізації творчої діяльності студентів можна використовувати імітаційні заняття, зокрема аналіз конкретних педагогічних ситуацій, рольові ігри, мозкову атаку, рейтингову систему контролю, круглі столи та ін.

Рольові ігри найбільш ефективно можна використовувати при засвоєнні таких тем, де виникає багато дискусійних питань, при розв’язанні яких з’являється можливість порівнювати альтернативні думки.

Включення студентів у рольові та ділові ігри, імітаційне моделювання педагогічних ситуацій, дають змогу шляхом активної взаємодії між студентами приймати рішення, засвоювати конкретні професійні вміння. Крім того, ділова гра сприяє створенню невимушеної, неформальної обстановки на заняттях, відвертих, доброзичливих і довірливих стосунків між студентами та викладачами. Це деякою мірою формує у майбутніх вчителів вміння спілкуватися з учнями.

Курси педагогіки, історії педагогіки мають великі можливості для застосування навчальної ділової гри. Адже в історії розвитку педагогічної думки досить багато теорій і течій, які можна імітувати, застосовуючи різні змістові позиції учасників. Неоднозначність рішень, наявність елемента невизначеності в ситуації гри забезпечують їй проблемний характер та особистісний прояв кожного учасника. Найбільш цікавими серед ділових ігор, які ми застосовуємо в процесі вивчення історії педагогіки, є “Суперечки сучасників”, “Діалог з сучасністю”, “Суди” – над школою 20-х років, сучасною школою, пошуками нових шляхів оновлення школи.

Більш цікаво проходить гра, коли в хід її ввести “катастрофу” – незаплановану, несподівану, невідому для учасників гри обставину чи учасника з важливими матеріалами, фактами, іншими елементами випадковості, що знімає вигляд “розіграного по нотах” спектаклю, заставляє швидко зорієнтуватися, підключити свої знання та вміння з інших галузей знань, часто заставляє учасників гри висловлювати те, що вони не змогли б розповісти в інших умовах, “розкріпає” свідомість. Цьому сприяє емоційно-запальна атмосфера інтелектуального і морального суперництва в ході гри. Ясно, що “катастрофи” плануються, продумуються, аналізуються, підбираються викладачами завчасно.

Методичне забезпечення гри (структурна схема, об’єкт імітацій, комплект ролей, правила гри, система оцінювання, адаптування) сприяє чіткому її проведенню, активізує пізнавальну діяльність студентів, формує необхідні для педагога професійні якості.

Можна організувати обговорення фахового підручника, яке проводиться у формі імпровізованого засідання конкурсної комісії.

Студентська група поділяється на бригади, кожна з яких виконує роль авторського колективу окремого шкільного підручника. Під час обговорення “авторський колектив” ознайомлює присутніх з структурою “свого” підручника, демонструє прийоми роботи з ним на різних етапах уроку, показує можливість його використання в складі різних методів навчання. Решта студентів у цей час виконують роль опонентів. Після презентації підручника вони задають “авторам” запитання, оцінюють методичний апарат, систему орієнтування підручника, висловлюють зауваження і пропозиції щодо його покращення. Потім надається слово іншому “авторському” колективу. Відбувається ознайомлення з наступним підручником і його обговорення.

Звичайно, не слід чекати від студентів дійсно глибокого аналізу підручника, але таке опрацювання допоможе їм краще познайомитись з побудовою підручника, його методичним апаратом і ефективніше використовувати в роботі з класом.

У курсі педагогіки можна застосовувати ігри:

1. “Педагогічний хокей”. Група ділиться на дві команди, готуються питання один до одного. Починають “нападаючи”. “Захисники” суперників повинні відповідати. Якщо “захисник” відповідає, то “гол” відбито, якщо ні, то питання іде до “воротаря”, а якщо і воротар не відповідає – команді зараховується гол.

2. Гра “Педагогічний лексикон” складається із кількох етапів: а) заповнення педагогічних кросвордів мінігрупами по черзі; б) “Що? Де? Коли?”, де мікрогрупа отримує картку з газетною статтею і має назвати педагогічні терміни, за допомогою яких можна зробити повідомлення на занятті; в) “Бліцтурнір”, де треба дати вірне визначення педагогічних термінів, їх походження.

3. “Педагогічна суперечка” – вміння відстояти свій погляд на поставлену проблему.

4. “Подорож” у різні країни і століття, де треба вірно відтворити дух часу і розуміння проблем, концепцій, напрямків.

5. “Знавці”, суть якої полягає в тому, що навчальна група ділиться на команди, які вибирають своїх капітанів, мають свої назви і емблеми. На першому занятті виявляється команда “знавців”. Ведучий задає питання. Кожна команда відповідає письмово. Час для обдумування залежить від складності запитань й встановлюється ведучим. Оцінюють результати за 3-бальною системою:

“3” – відповідь повна, змістовна, конкретна;

“2” – відповідь неповна, але на допоміжні запитання відповідь правильна;

“1” – відповідь неповна, на допоміжні запитання відповідь невірна.

Команда, яка набрала найбільшу кількість балів, оголошується переможцем відбірної гри і сідає за стіл “знавців”, інші команди сідають за пронумеровані столи, відповідно до зайнятих місць.

На наступному занятті команда “знавців” виступає в ролі суддів. Вона готує з викладачем питання наступного туру для інших команд і оцінює їх відповіді.

Команді, яка виграє наступний тур, надається право вступити в боротьбу за місце за столом “знавців” у бліц-змаганні. Команди задають по три питання один одному. Час для обдумування відповідей 2 хвилини. Відповіді оцінює викладач разом з капітанами інших команд. Переможець сідає за стіл “знавців”.

За кожний тур команда одержує бали:

за перше – 10 балів;

за поразку в бліц-змаганні – 7 балів;

за друге – 8 балів;

за перемогу – 19 балів;

за третє – 6 балів;

за перемогу над “знавцями” – 12 балів.

за четверте – 4 бали і т.д.;

У кінці півріччя або року підбиваються підсумки змагань між командами. За результатами визначаються оцінки, заліки. У ході імітаційних занять, зокрема ігрових, викладач не повинен робити вигляд, що все знає, так як це гальмує ініціативу студента. Він не повинен викликати діалог на себе, тому що заняття, як правило, перетворюються в звичайне опитування. Об’єктом критики повинна бути ідея, а не людина, що висунула цю ідею. При цьому потрібно пам’ятати, що критика має позитивну сторону (виявляються недоліки) і негативну (гальмуються вільні висловлювання оригінальних думок).

Реалізація таких видів занять в їх оптимальному поєднанні сприяє формуванню умінь застосовувати знання у нестандартних ситуаціях, знаходити оригінальні способи вирішення проблем, використовувати інтуїцію як складову частину творчості.

Колективна ігрова діяльність передбачає розв’язування організаторських задач, які характеризуються рядом специфічних елементів: а) ознайомлення з правилами і нормами гри; б) підбір і розподіл учасників; в) організація допомоги в процесі гри; г) контроль за діями учасників; д) встановлення зв’язку між ними; е) знаходження найбільш оптимального варіанту виконання поставлених задач; ж) інструктаж під час пауз і т.д.

Професійна обстановка, яка подібна за основними характеристиками до реальної дійсності, відтворюється за допомогою знакових засобів (мова, графіки, таблиці). Логіка ігрової ситуації повинна бути конфліктною, інакше вона беззмістовна.

Ефективність рольових ігор у системі професійної підготовки майбутніх педагогів може бути забезпечена, на нашу думку, за таких умов: 1) позитивні соціальні установки студентів у сфері спілкування; 2) усвідомлення і переживання ними суперечностей між досягнутим і професійно необхідним рівнем культури педагогічного спілкування; 3) оптимальне співвідношення і взаємозв’язок рольових ігор з іншими методами, засобами і формами підготовки студентів до педагогічного спілкування; 4) системний підбір педагогічних ситуацій для програвання, що виступають моделями майбутньої діяльності; 5) дотримання процесуальних аспектів рольових ігор; б) методично доцільне керівництво з боку викладача. Як бачимо, презентовані вигоди можна поділити на чотири взаємопов’язані групи: 1) вимоги до навчального процесу в цілому; 2) вимоги до самих рольових ігор як методу навчання; 3) вимоги до студента як суб’єкта діяльності; 4) вимоги до керівника-викладача.

Перераховані вище соціально-педагогічні умови сформульовані в найзагальнішому вигляді. Кожна з них має свої підструктури, нижчі рівні, стосовно яких є інтегруючою. Наприклад, системний вибір ситуацій-моделей для програвання можливий лише за таких умов: 1) вибір ситуацій за певними критеріями; 2) відповідна обробка ситуацій, тобто надання їм вигляду, прийняттого для програвання; 3) класифікація ситуацій і формування їх в систему рольових ігор.

Атмосфера актуалізації і переосмислення життя в Україні вимагає нового педагогічного бачення і змін у напрямі виховання і самовиховання творчої, конкурентноздатної особистості.

Матеріал надійшов до редакції 22.09.2000 р.

Пащенко М.И. Активные методы обучения в подготовке будущих учителей.

Рассматривается сущность, содержание и особенности применения методов активного обучения в профессионально-педагогической подготовке будущих учителей. На конкретных примерах раскрывается методика применения этих методов в процессе обучения педагогике.

Pashchenko M.I. Active Methods of Training Future Teachers.

The article considers the essence, content and peculiarities of application of methods of active training in future teachers' professional and pedagogical training. The author reveals methods of application these methods in the process of teaching Pedagogy.